

Імунітет свідка у цивільному судочинстві

А. С. Штефан,

кандидат юридичних наук,
завідувач відділу авторського права
і суміжних прав НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України

Дослідженню сутність імунітету свідка, проаналізовано законодавчі новели щодо переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки. Зроблено висновок про недоцільність обмеження у новій редакції ЦПК видів таємниць, які не можуть розкриватися при допиті свідка. Запропоновано шляхи вдосконалення норм процесуального законодавства.

Ключові слова: свідок, імунітет свідка, особи, які не можуть бути допитані як свідки.

Штефан А. С. Свидетельский иммунитет в гражданском судопроизводстве

Исследована суцність свідельського імунітету, проаналізовані законодавчі новели щодо переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки. Зроблено висновок про нецелесообразность ограничения в новой редакции ГПК видов тайн, не подлежащих раскрытию при допросе свидетеля. Предложены пути усовершенствования норм процессуального законодательства.

Ключевые слова: свидетель, свидетельский иммунитет, лица, не подлежащие допросу как свидетели.

Shtefan Anna. Witness immunity in civil proceedings

The article is devoted to the investigation of the essence of witness immunity and the review of legislative provisions on the list of persons who cannot be questioned as witnesses. It is concluded that in the new edition of the CPC it is inappropriate to restrict the types of secrets protected by law which cannot be disclosed when interrogating a witness; ways of improving the rules of the current procedural legislation are proposed.

Keywords: witness, witness immunity, persons who cannot be questioned as a witnesses.

© Штефан Анна Сергіївна — кандидат юридичних наук, завідувач відділу авторського права і суміжних прав Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України

Доказування є однією з тих сфер правового регулювання, що у новій редакції ЦПК зазнали найбільш істотних змін. І хоча норми, присвячені інституту свідків, в основному були відтворені в тому вигляді, в якому вони існували впродовж багатьох років, законодавець виявив інший підхід до формування переліку осіб, котрі не можуть бути допитані як свідки. Деякі нововведення — збереження таємниці медіації, конфіденційної інформації щодо врегулювання спору за участю судді — не викликають сумнівів щодо їх доцільності. Водночас у ч. 1 ст. 70 ЦПК істотно звужено перелік таємниць, які не можуть розкриватися при допиті свідка. У зв'язку з цим виникає потреба в дослідженні імунітету свідка та з'ясуванні, наскільки його нова регламентація відповідає іншим положенням законодавства.

На відміну від науки кримінального процесуального права імунітет свідків у цивільній процесуальній доктрині розглядався порівняно нечасто, як правило, це мало місце у джерелах навчального характеру. На більш глибокому рівні науково-теоретичних обґрунтувань до проблем імунітету свідків зверталися М. М. Колеснікова, В. В. Молчанов, О. В. Сіліна, М. К. Треушніков. У 2018 році з'явилася вітчизняна дисертаційна праця Н. А. Новікової «Показання свідків у цивільному процесі», де, серед іншого, наводяться види імунітету свідків та характеризуються деякі його аспекти, проте не здійснено повного огляду положень ч. 1 ст. 70 ЦПК. Враховуючи новелістичний характер зазначеної норми, на сьогодні в українській доктрині поки що відсутні актуальні дослідження інформації, яка не може розкриватися при допиті свідка у цивільному процесі, та осіб, які не підлягають такому допиту.

Особа, якій відома інформація про ту чи іншу обставину справи, може бути допитана як свідок не в усіх випадках в силу закріплення в цивільному процесуальному законодавстві інституту імунітету свідка. Правовий імунітет в цілому — це правило, в межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів¹. Імунітет є своєрідним винятком із загального правового статусу, які притаманні конкретно визначеному колу осіб², і має такі ознаки:

— створює особливий правовий режим для суб'єктів, які ним володіють;

¹ *Ткаля О. В.* Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. С. 5.

² *Васильченко О. П.* Правові імунітети як винятки реалізації принципу рівності прав та свобод людини та громадянина в Україні // *Наше право.* 2014. № 7. С. 59.

- є гарантією суспільно корисної діяльності, сприяє виконанню певних обов'язків;
- являє собою своєрідні винятки із загального правового статусу;
- притаманний конкретно визначеному колу осіб, перелік яких міститься як у міжнародному, так і в національному законодавстві;
- зміст певного імунітету підлягає обов'язковому закріпленню в законодавстві, зазвичай на конституційному рівні;
- звільняє особу від виконання певних обов'язків чи відповідальності за певні діяння, які випливають з її правового статусу;
- являє собою форми прояву диференціації правових статусів та юридичних зв'язків;
- більшість імунітетів спрямовані на виконання приписів міжнародних нормативно-правових актів³.

У доктрині утвердилося розуміння, що імунітет свідка має два види: обов'язковий (абсолютний), коли допит певної особи щодо певних обставин заборонений в цілому, і факультативний, коли особа має право відмовитися від дачі показань щодо певних обставин, однак за її згодою такі показання можуть бути отримані. В. В. Молчанов уточнює цей підхід і зазначає, що імунітетом свідка є встановлене законом звільнення особи від обов'язку давати показання в суді, яке може виражатися в двох формах: 1) у формі привілею, що проявляється в праві відмовитися від дачі показань; 2) у формі заборони допиту⁴.

Форма привілею в імунітеті свідка спрямована, по-перше, на реалізацію конституційної гарантії відсутності відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Норма ч. 1 ст. 63 Конституції України конкретизована у ч. 1 ст. 71 ЦПК, згідно з якою фізична особа не має права відмовитися давати показання, крім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.

Також форма привілею в імунітеті свідка має місце у випадках, коли в силу певного правового статусу особа не може бути допитана як свідок згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без згоди цієї особи (п. 5 ч. 1

³ Васильченко О. П. Цит. праця.

⁴ Молчанов В. В. Развитие учения о свидетелях и свидетельских показаниях в гражданском процессе: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2009. С. 9.

ст. 70 ЦПК). Зокрема, особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв — без згоди дипломатичного представника (ч. 2 ст. 70 ЦПК).

Форма заборони допиту в імунітеті свідка пов'язана зі збереженням таємниці, яка охороняється законом, і означає неможливість вимагати від особи давати показання, в яких відбудеться розкриття цієї таємниці. У ч. 1 ст. 70 ЦПК встановлено, що не можуть бути допитані як свідки:

1) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, — про такі відомості.

Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура (ст. 131² Конституції України). Будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності, становить адвокатську таємницю, розголошення якої без згоди клієнта забороняється. Однак у разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення (п. 2 ч. 2 ст. 21, ч. 1, 4 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Медіація є особливим видом посередництва, що передбачає участь третьої сторони у вирішенні конфлікту, обов'язково нейтральної, яка заінтересована лише в тому, щоб сторони вирішили свій спір з максимальною вигодою для себе, проте не надає жодної оцінки діям і рішенням сторін конфлікту⁵. Окремого законодавчого акту про медіацію в Україні поки що немає, хоча відповідний законопроект був прийнятий за основу в пер-

⁵ Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом примусової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. С. 68.

шому читанні у листопаді 2016 року. У ст. 16 ЦПК передбачено, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. У разі вжиття таких заходів за участю медіатора всі відомості, отримані ним в процесі надання послуг, становлять таємницю і не підлягають розголошенню, а тому медіатор не може бути допитаний як свідок про ці відомості.

Цікаво відзначити, що норма про збереження таємниці медіації сприйнята з положень ЦПК Російської Федерації, законодавство якої, як вказують О. В. Сіліна та М. М. Колесникова, визначає, що імунітет свідка-медіатора залежить від волевиявлення сторін спірних правовідносин, котрі можуть домовитися про його недотримання⁶. Вітчизняне законодавство таких застережень поки що не містить, хоча у разі прийняття закону про медіацію їх поява є цілком вірогідною;

2) священнослужителі — про відомості, одержані ними на сповіді віруючих. Це обмеження ґрунтується на положенні ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», відповідно до якого ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих. Як відзначає Н. Рогатинська, символізуючи примирення віруючого з Богом, сповідь відбувається у формі його покаяння у власних гріхах перед священником, який відпускає гріхи. На відміну від протестантизму, який використовує прилюдне покаяння, православ'я та католицизм вважають сповідь таїнством⁷.

Суб'єктом таємниці сповіді є священнослужитель — особа, котра служить при храмі та має право проводити релігійні обряди як у храмі, так і поза ним⁸. У теоретичних дослідженнях неможливість допиту священнослужителів про відомості, що становлять таємницю сповіді, пояснюється так: 1) не допускається допит священнослужителів з питань, пов'язаних зі сповіддю, безвідносно до їхньої приналежності до того або іншого релігійного об'єднання; 2) метою введення заборони на допит священнослужителів є захист прав не релігійних організацій, а громадян, що сповідують релігію⁹; 3) священнослужитель обов'язково повинен офіційно належати до тієї чи іншої релігійної організації (парафії,

⁶ Сіліна Е. В., Колесникова М. М. Понятие и значение свидетельского иммунитета в гражданском процессе // Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. 2017. № 2 (35). С. 63.

⁷ Рогатинська Н. Особи, які не підлягають допиту як свідки // Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 4 (8). С. 87.

⁸ Негодченко О. В., Білінова Г. О. Сучасні реалії правового забезпечення таємниці сповіді // Право і суспільство. 2015. № 6. С. 105.

⁹ Васильєв С. В. Цивільний процес: навч. посібник. Харків: Одисей, 2008. С. 159.

монастиря тощо), статут якої зареєстрований в установленому законом порядку¹⁰.

Окрім того, якщо особа на момент виклику її як свідка більше не належить до священнослужителів через позбавлення сану, припинення діяльності релігійної організації чи з будь-яких інших причин, така особа також не повинна піддаватися допиту з питань відомостей, які були отримані нею під час сповіді, оскільки таємниця сповіді не припиняється в силу того, що особа, якій ця таємниця була довірена, більше не є священнослужителем;

3) судді та присяжні — про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю.

Таємниця нарадчої кімнати закріплена у ст. 245 ЦПК у вигляді заборон на: 1) перебування будь-яких інших осіб, крім складу суду, який розглядає справу, в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення; 2) розгляд суддею інших судових справ під час перебування в нарадчій кімнаті; 3) розголошення суддями хід обговорення та ухвалення рішення у нарадчій кімнаті. Незважаючи на те, що в судовому рішенні фактично відображаються результати діяльності, проведеної у нарадчій кімнаті — визначення того, які обставини справи були встановлені, з яких причин певні докази були відхилені, якими є висновки суду щодо заявлених вимог і заперечень, — сам процес міркувань, аналізу та підведення підсумків, включаючи обговорення будь-яких питань, які стосуються суті вирішення справи, є таємницею, котра не підлягає розголошенню.

Врегулювання спору за участю судді — новела вітчизняного цивільного процесуального законодавства. Ця процедура здійснюється у формі спільних нарад за участю всіх сторін, їх представників та судді, а у разі виявлення ініціативи судді — також у формі закритих нарад з кожною із сторін окремо. Під час проведення таких нарад протокол наради не ведеться, фіксування технічними засобами не здійснюється, а інформація, що повідомляється будь-якою зі сторін під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. У разі участі в нарадах перекладача він попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді (ст. 203 ЦПК). За загальним правилом, конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію»). Це відповідно

¹⁰ *Пристінський І. О.* Правове забезпечення таємниці сповіді в чинному законодавстві України та канонах Православної Церкви // *Адвокат.* 2011. № 9. С. 23.

означає, що на особу, яка залучалася як перекладач для проведення врегулювання спору за участю судді, також повинно поширюватися обмеження можливості допиту як свідка з приводу всієї інформації, одержаної на відкритих та/або закритих нарадах. Безпосередньо в ЦПК таке обмеження не передбачене.

Аналіз норм процесуального законодавства показує, що у ч. 1 ст. 70 ЦПК, на відміну від положення п. 2 ч. 1 ст. 51 попередньої редакції, більше не обмежена можливість допиту як свідків осіб, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, про такі відомості. Звідси випливає, що, окрім перелічених вище, всі інші види таємниць, охоронюваних законом, можуть бути розкриті при допиті відповідної особи як свідка, що суперечить положеннями чинного законодавства України.

Так, фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні (ч. 1 ст. 286 ЦК). Медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків (ч. 1 ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Тобто, випадки, коли розголошення таємниці про стан здоров'я фізичної особи допускається без згоди цієї особи, повинні бути прямо передбачені законом.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 228 Сімейного кодексу України особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), а також інші особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, і зокрема тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним. Відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною справою чи кримінальним провадженням. Таким чином, суд, який ухвалив рішення про усиновлення, може надати інформацію про усиновлення іншому суду у зв'язку з розглядом цивільної справи, але свідок, якому відома таємниця усиновлення, згідно з законом не має права розголошувати цю таємницю.

Слід відзначити, що у ч. 8 ст. 7 ЦПК передбачене правило, згідно з яким особисті папери, листи, записи телефонних розмов, телеграми та

інші види кореспонденції, аудіозаписи та відеозаписи особистого характеру можуть бути оголошені у судовому засіданні лише за згодою осіб, визначених Цивільним кодексом України. Тобто збереження таємниці кореспонденції, особистого життя, сповіді, медіації, нарадчої кімнати, адвокатської таємниці та конфіденційної інформації щодо врегулювання спору за участю судді забезпечується нормами ЦПК, збереження інших видів охоронюваних законом таємниць — чомусь ні.

Положенням п. 5 ч. 1 ст. 70 ЦПК охорона цих таємниць не охоплюється, оскільки у зазначеній нормі йдеться про особу, яка в силу свого посадового, службового чи іншого становища в принципі не може бути допитана як свідок без її згоди, що прямо передбачено законом або міжнародним договором. Така особа може виступати свідком у цивільній справі виключно за власним волевиявленням і незалежно від того, чи має вона доступ до якої-небудь охоронюваної таємниці.

Для запровадження такого вибіркового підходу складно знайти обґрунтовані підстави. З метою приведення ч. 1 ст. 70 ЦПК у відповідність до положень цивільного законодавства, враховуючи висловлені вище зауваження, вважаю за доцільне запропонувати таку нову редакцію зазначеної норми:

«1. Не можуть бути допитані як свідки:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які мають психічні вади і перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі, або особи, які мають фізичні вади, якщо наявність таких фізичних або психічних вад зумовлює нездатність особи правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання (це положення не розглядалося в рамках цієї статті, його уточнення було обґрунтовано в іншому моєму дослідженні — А. III.);

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, в тому числі відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, — про такі відомості;

3) священнослужителі — про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні — про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

5) перекладачі — про інформацію, що стала відома їм під час врегулювання спору за участю судді;

6) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.»

Отже, інститут імунітету свідків відіграє важливу роль у цивільному судочинстві і є гарантією забезпечення прав та свобод, збереження охоронюваних законом таємниць. Нова редакція ЦПК неповною мірою кореспондує меті цього інституту та містить неповний перелік випадків, коли особа має звільнитися від обов'язку давати показання щодо певних обставин. Запропоновані зміни усунуть ці прогалини та сприятимуть підвищенню ефективності процесуально-правового регулювання імунітету свідків у цивільному судочинстві.

Shtefan Anna. Witness immunity in civil proceedings

A person who is aware of a particular fact of the case may be questioned as a witness not in all cases by virtue of the establishment in the civil procedural law of the Institute of witness immunity. Witness immunity can be expressed in the form of a privilege, which manifests itself in the right to refuse testifying, and in the form of a prohibition of interrogation. The form of a prohibition of interrogation is related to the preservation of a secret protected by law and means the inability to require a person to testify in which the disclosure of this secrecy will occur. According to Part 1 of Art. 70 of the CPC, they cannot be questioned as witnesses:

1) persons legally obliged to keep it confidential the information entrusted to them in connection with the provision of professional legal assistance or mediation services (mediation) during an extrajudicial settlement of a dispute — about such information;

2) priests — about the information they received on the confession of the believers. This restriction is based on the provisions of Part 5 of Art. 3 of the Law of Ukraine 'On Freedom of Conscience and Religious Organizations' according to which no one has the right to demand from clerics information obtained by them at the confession of believers. In addition, if persons at the time of calling them as a witness no longer relates to clergy, these persons should also not be subjected to interrogation on the information received by them during confession because the confidentiality of confession does not break off because the person to whom this secret was entrusted is no longer a clergyman;

3) judges and jurors — about the circumstances of discussion in the deliberation room of questions that arose during the court decision or information that became known to a judge during the settlement of a dispute with their participation. This provision does not take into an account that in case of participation in the meetings of an interpreter, they are warned about the confidential nature of information obtained during the settlement of a dispute with the participation of a judge. This means accordingly that the person involved as an interpreter for settling a dispute with the participation of a judge should also be a subject to the limitation of the possibility of interrogation as a witness for all information obtained in open and / or closed meetings.

An analysis of the rules of procedural law shows that the possibility of questioning as witnesses of persons who are obliged by law to keep in secret the information entrusted to them in connection with their official or professional position is no longer limited. It follows that in addition to the foregoing all other types of secrets

protected by law may be disclosed when interrogating the person concerned as a witness contrary to the provisions of the current legislation of Ukraine. The CPC in part 8 of Art. 7 provides that personal papers, letters, telegrams, and other types of correspondence, audio recordings and personal videos may be announced in court only with the consent of the persons specified by the Civil Code of Ukraine. So secrecy of correspondence, personal life, confession, mediation, counseling room, lawyer's secret and confidential information regarding the settlement of a dispute with the participation of a judge is ensured by the norms of the CPC; the preservation of other types of secrets protected by law for some reason are not.

Therefore it is necessary to bring the considered norm in accordance with the provisions of civil law which will increase the effectiveness of the legal regulation of the immunity of witnesses in civil proceedings.

Keywords: witness, witness immunity, persons who cannot be questioned as a witnesses.